

Із чужих літератур.

(Нова повість Е. Золя „*Fécondité*“. Соті роковини уродин Генріха Гайне).

Остатні місяці 1899 р. зазначили ся в французькій, а з нею разом і в європейській літературі появою нової повісти Еміля Золя „*Fécondité*“ (Плодючість). Ї се знов перша частина цілого циклю, якому автор дав загальний титул „*Les quatre évangiles*“ (Чотири євангелія) і якого героями мають бути за чергою чотири сини Пера Фромана, героя попереднього повістєвого циклю про три міста. Ті сини мають навіть імена чотирьох євангелістів: Матвій, Марко, Лука і Іван, але наука, яку вони голосять Франції, се не та висока, спірітуалістична любов, якою надихані оповідання про жите і терпінє Ісусове. Се зовсім новочасні, зовсім сьвітські заповіді: плодючість, праця, правдивість і справедливість, яку голосить Золя устами і примірами своїх нових євангелістів. Перша частина сего циклю лежить отсе перед нами; се грубий том (750 сторін тісного друку), найобширніша в усіх повістей, які доси написав Золя. З дати покладеної на остатній сторінці довідуємо ся, що повість була написана в Англії починаючи з серпня 1898 і скінчена в маю 1899 р., в часі цілорічного добровільного вигнання автора з рідного краю з причини нещасного процесу Драйфуса. Треба сказати, що з тих бурь і гірких досьвідів, які перебув Золя в тих двох роках, ані найменшого подуву не чути в отсій повісти, ані одної гіркої ноти, ані одного натяку, хоча повість дуже далека від тої об'єктивности, яку колись так подивляли критики, розбираючи перші томи циклю Руґон-Маккарів. Навпаки, тут повно лїрики, повно дидактики, повно проповіді; можна сказати, що ціла повість — не повість, а публіцистичний

трактат, кольосальний виклад з демонстраціями про одно важне і заплутане питанє соціального житя.

Хто вчитуєть ся в виплоди сучасної белетристики і потім візьме до рук остатню повість Золя, мусить дізнати дивного чутя. Така неподібна та повість до всеї сучасної літературної творчости, так далеко відбігає від стежок утертих зарівно старшими фабулістами як і новомодними „настроївцями“. Могутній талант автора Руґон-Маккарів видно на кождім кроці, се правда, але мислитель, соціолоґ на кождім кроці перебігає дорогу романістови, стіснює його домену. Він добирає йому материял, укладає йому плян повісти, визначає її головні точки і артистови лишаєть ся трудна, майже надсильна задача оживити сю апріорну конструкторію, дати їй людське тіло, влити в неї живу кров. А що при всій ширині погляду і живости фантазії мислитель із Золя досить неглибокий і соціолоґ досить наївний, то й не диво, що наукові здобутки його повістей зовсім не можуть зрівноважати тих страт, які поносять артист.

Наукова конструкторія остатньої повісти Золя дуже проста. Як звісно, патріоти у Франції чим раз більше журять ся тим, що людність Франції з року на рік не зростає в такій прогресії, як прим. у Німеччині, а в останніх роках навіть меншає. Давно звісні й причини сего явища: закорінений серед усеї людности звичай мати не більше, як по двоє дітей. По містах сей звичай доходить ще до більших крайностей: богата буржуазія не хоче мати дітей і вдовольняєть ся одним наслідником, щоб не потребувати ділити маєтків, фабрик, капіталів; елеґантні дами боять ся дітей, бо ті псують їх красу, не дають їм відлавати ся розривкам, забавам і роскошам; а бідна людність, робітники, пролетарії не бажають мати дітей, бо не мають чим годувати і виховувати їх. До якої деморалізації, до яких збочень від природного способу житя, до якого нерозуміння доводить такий звичай, се показує Золя в цілій ряді могутніх картин, що в повні пригадують майстерне перо автора „Нани“ і Жерміналя“. Але Золя не вдовольняєть ся змалюванєм усіх страховищ і всеї погані, які випливають із сеї силуваної безплідности, що грозить ся підкосити житєву силу Франції. Він хоче навчати, хоче показати иньшу дорогу, заохотити Французів до многоплідности. Сто раз не раз у своїй книзі він устами різних осіб вияснює konieczність, красоту і спасенність плодючости, а надто дає наглядний приклад: малює

сім'ю, що не дбаючи на сей народній звичай, на кпини, докори і докази противників, розмножує ся сильно, з одної пари на протягу повісти доходить до 158 осіб дітей, унуків і правнуків і рівночасно здобуває все насліді богачів і бідолахів, що підлягаючи народньому звичаєви не хотіли множити ся. Проста і нехитра історія тої сім'ї — се зміст повісти. Нема тут нічого романічного, ніякої завязки ані розвязки; автор заставляє нас крок за кроком придивляти ся органічному ростови сім'ї — тай годі. „Минули два роки і Маріяна мала ще одну дитину“ — таким майже євангельським простим рефреном починаєть ся майже кождий розділ повісти, так що кінець-кінців і сам автор губить число тих дітей. І рівночасно зі зростом сім'ї росте також — по волі автора — її маєток. Матвій Фроман, інтелігентний пролетарій, рисовник у фабриці Бошена, купує шматок землі в просторій запущеній домені богача Сеґена, і помалу здобуває сю домену часть по части, здобуває млин сусіда Лєпайє, здобуває фабрику Бошена, а при кінці висилає надвишку своїх наслідників до Африки заселявати і колонізувати дівичі простори. Все ведеть ся тій незвичайній сім'ї, вона живе і розростає ся без перешкод, без внутрішніх конфліктів і драм: батько і сини працюють, мати і дочки і невістки родять і родять — без кінця. Всякі иньші питання, що трівають людську душу, підточують силу і ломають відвагу — відсунені на бік; се примірна сім'я, взірцева, радше математично *ad hoc* скомпонована, вихоплена з живої дійсности. Артист не міг упорати ся з задачею, покладеною йому соціологом.

Але й соціолог показав себе не дуже то на висоті своєї задачі. Справа зросту людности в прогресії більший від зросту засобів для її виживлення, піднесена перед 100 роками Мальтусом, хоч і як поквапно і ненауково формулована сим ученим, усе таки має в собі зерно правди. Що найменше вона дала вираз певній тенденції серед капіталістичної суспільности. Мальтус не стілько відкрив дійсний закон органічного життя, скілько висловив математичною формулкою той страх капіталістичної суспільности перед надто швидким розмножуванєм, який уже за його часів був і серед богатих і серед бідних. Золя приймає той страх як факт, з яким треба бороти ся — дуже добре. Але щоб успішно бороти ся з ним, і не з яким будь вітряком, треба би знати і соціологічно сформулувати його причини. Сі причини, се певно не Мальтусові теорії, хоч мало тямучі французькі буржуа нераз і покликають ся

на них. А ті конкретні причини — нехіть до ділення маєтку і страх перед плодженням жебраків, що значать вони перекладені на язык соціологічної науки? Значать не брак доброї волі, не занепад моральности, як нераз виходить із проповідей Золя, а тільки нерівномірність між правами і обов'язками батька сім'ї в суспільности. Суспільність потребує сильних, здорових, численних і освічених членів, але обов'язок продукування їх лишає цілковито на волю і одвічальність одиниць. Вона не дбає ані про добір, ані про жите тих одиниць, не дбає про їх дітей, в мінімальній мірі дбає про їх виховане, але за то в максимальній мірі дбає про їх з'ужитє, повертаючи кольосальні суми на армії і на війни, тоб то на масове нищенє найкращих, найсильніших і найздоровіших членів тої суспільности. Розумієть ся, що при таких порядках одиниця має мінімальний інтерес у піддержуваню суспільности, особливо коли зрозуміє, що се піддержуванє накладає на неї величезні, нераз надсильні видатки, а не дає найменшої гарантії, що ті жертви, жертви нераз цілого життя повного праці і абнегації, не підуть на марне в одній нещасливій хвилині. Тільки в такій суспільности щезне страх перед плодженням дітей і щезнуть усі погані явища породжені тим страхом, котра вважати буде дітей своїм капіталом, своєю будучиною і силою, і дбати-ме про те, щоб мати здорових і добре вихованих дітей і zarazом з'уміє дати їм працю і визискати їх сили для загального добра; тільки така суспільність з'уміє й регулювати число народа відповідно до своїх потреб і засобів і закине псевдонауковий Мальтусів закон між старі „культурні пережитки“. Без змагання до такої реформи всяка проповідь плідючости буде або безхосенною тратою слів, або може вийти на шкоду суспільности, помножуючи число не тільки жебраків, але що далеко гірше, число калік, кретинів і загалом генерацій затроєних зарадами сухіт, алькоголізму і иньших діличних хороб, помножуючи число заголоджених і замучених немовлят, змарнованих дітей і т. д.

Д. 13 грудня святковано в Німеччині дуже світло соті роковини вродин Генриха Гайне, безперечно найбільшого німецького лірика після Гете, хоча найновіші досліді вияснили майже на певно, що він уродив ся 13 грудня 1797 р. в Діссельдорфі в незаможній жидівській сім'ї. Його жидівське походженє, а також характер його творів, у яких найгорячіше, найніжнійше чутє

мішається з гризкою іронією, ентузіязм зі скептицизмом, щира віра в високі ідеали з клинами над тим, що люди вважали сьвятощами, — все те зробило його за життя і по смерті навіть до наших днів предметом завзятих нападів з одного і ентузіастичних похвал, мало що не обожання з другого боку. Пригадаємо тільки такі факти, що рідне місто поетове Діссельдорф не хотіло у себе дати місця на поставлене йому пам'ятника, що так само відрікся тої честі Гамбург, що багато німецьких критиків і істориків-патріотів відмовляє йому всякого таланту, а його творам усякої вартості, — а з другого боку його твори розходяться сотками тисяч примірників у що раз нових виданнях, їм присвячують ся дуже поважні досліді і праці, вони високо цінять ся у Франції, в Англії і Росії, де нічого або майже нічого не знають про сотки інших „велитнів“ німецької літератури. Характерний факт — велике замилюванє, яке мала до Гайне і його творів пок. австрійська цїсарева Єлисавета, що власним коштом здвигнула йому прекрасний пам'ятник у своїй палаті в Корфу.

І у нас Гайне не є чужинцем. Чимало його творів було перекладено на нашу мову; між перекладачами знаходимо такі імена, як Федьковича, Куліша і Лесю Українку. Мило нам, що на пам'ятку сотих роковин уродин великого поета можемо подати в майстернім перекладі сеї авторки одну з найкращих перлин Гайневої поезії, його романтичну поему „Атта Троль“.

Іван Франко.

